

## Eğitim Sisteminin Ürettiği Kararsızlar

### Mehmet Taki Yılmaz

#### Giriş

İnsan hayatında kritik karar dönemleri vardır. Özellikle eğitim sürecinde bu kritik kararlar ortaokulun son sınıfından sonra gidilecek olan ortaöğretim (lise); ortaöğretimin 10. sınıfında okunacak alan/bölüm seçimi ve ortaöğretimin sonunda üniversite tercihi... bu karar, insan ömrünün üçte birinden fazlasını geçireceği mesleki karardır.

Öğrencilerin geçmiş oldukları bu “kritik karar” aşamaları, eğitim sistemimizde, tamamen tesadüflere bırakılmıştır. Eğitim sistemimizde yapılan sürekli “köklü” değişiklikler (-ki eğitim sisteminde köklü değişiklik yapılmaz), öğrenciyi tanıma, yönlendirme ve karar aşamasında ona mesleki rehberlik hizmeti sunulmasını daha karmaşık hale getirmiştir. Bu konuda değişen mevzuatlar incelendiğinde -ki mevzuatları takip etmek çok zor, çok sık değişmektedir- bu değişiklikler, bizzat karmaşanın nedeni olabilmektedir.

Örneğin MEB, 05.08.1995 (Resmî Gazete, Sayı: 22395), Ortaöğretim Kurumları Sınıf Geçme ve Sınav Yönetmeliğinde, öğrencilerin lise 9. Sınıftan 10. Sınıfa geçerken tercih edebilecekleri “alan/bölüm” çok net tanımlanmıştır. Aynı yönetmeliğin ikinci kısım birinci bölümü Madde 9- *Alan/bölüm dersleri (Sayısal, Eşit-Ağırlık, Sözel, sanat/Spor Alanı)*; öğrenciyi, girmeyi hedeflediği yüksek öğrenim alma veya mesleğe ve iş alanlarına yönelten ve ona bu yönde gelişme imkânı sağlayan dersler; Madde 10- *Alan/bölüm seçmesi dersleri*; öğrenciyi yöneldiği alanda/bölümde gelişme ve derinleşme imkânı sağlayan dersler, olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğin

Dördüncü Kısımında ise Madde 45- Alanlara Yönelme, alanlara kaynaklık eden derslere ve alan geçişlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

MEB, 04.09.2010 tarihinde (Resmî Gazete, Sayı: 27692) Ortaöğretim Kurumları Sınıf Geçme ve Sınav Yönetmeliğinde yapılan “köklü(!)” bir değişiklik ile düz liselerde alan/bölüm uygulamasına son verildi. Yönetmelik, yukarıdaki Madde 9: “*Alan/dal/meslek dersleri*; mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları, imam-hatip liseleri ile güzel sanatlar ve spor liselerinde öğrenciyi hedeflediği yükseköğretim programları ile mesleğe ve iş alanlarına hazırlayan ve bu yönde ona gelişme imkânı sağlayan derslerdir” şeklinde değiştirdi. Buna uygun olarak, “Alan”ın anlamı da farklılaştı: “Ortaöğretim kurumlarında ortak özelliklere sahip birden fazla meslek dalını içeren; bilgi, beceri, tutum, davranış ve istihdam imkânı sağlayan programların her birini...” denildi. Böylece ortaöğretimde “alan/dal” uygulaması sadece mesleki ve teknik liselere indirildi. 02 Eylül 2020’de (Resmî Gazete, Sayı: 31232) yapılan “taze” bir değişiklik ile “alan/dal” ibaresi “meslek/alan/dal” oldu.

#### Tanımsızlık

Neredeyse her yıl en az iki-üç kere ortaöğretimde yönetmelik değişiklikleri yapılmaktadır. Bu durum, eğitimde kavramlar ve olgular üzerinde bir “tanım yapamama” durumunu ortaya çıkartmaktadır. Mesela kavramlarda önemli değişikliklere(!) gidildi: “*Alan/dal/meslek*” “*alan/dal*” “*meslek/alan/dal*” gibi. Yönlendirme hizmeti mesleki ve teknik liselere indirginince, düz lise olarak anılan Anadolu türü liselerde okuyan öğrencilerin durumu tanımsızlaşmıştır. Düz liselerde öğrencilerin, 10. sınıfta ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönelecekleri “alan/bölüm”ler “mülga!” olmuş, yerine “ders seçimi” getirilmiştir. Öğrenci belki kendisine uygun dersleri seçecek ama tam olarak hangi alan/bölümü okuduğunu tanımlayamayacaktır. Bu tanımlayamama durumunu YÖK’ün “*Alan ayrımı olmayanlar*” tanımında görmekteyiz. Bu ne demek? Ortaöğretim yönetmeliklerinde yapılan değişiklikler sonucunda ortaya çıkan tanımlanamayanların, yükseköğretime “*Alan ayrımı olmayanlar*” olarak tanımlanması demek.

YÖK Lisans Atlasında (9) “Yerleşenlerin Mezun Oldukları Lise Alanları” istatistiklerine göre, bir üniversitenin rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümünü kazananların %80.7’si “alan ayrımı olmayan”lardan oluşmaktadır.

LİSE ALANI	Yerleşen Sayısı	% Oran
“Alan Ayrımı Olmayan”	50	%80.7
Fen Bilimleri	5	%8.1
İmam Hatip	3	%4.8
Fen ve Sosyal Bilimler	2	%3.2
Sağlık Hizmetleri	1	%1.6
Radyo- Televizyon	1	%1.6
<b>Toplam</b>	<b>62</b>	<b>%100</b>

Tablo 1. PDR bölümünü kazananların % 80.7’si, Alan Ayrımı Olmayanlar.

Tablo 1’de görülen lise türleri hariç, ortaöğretim kurumlarında bir alan/bölüm ayrımının olmadığını göstermektedir. Lisede fen ağırlıklı dersleri seçen bir öğrencinin, üniversitede tercihinin de bu yönde olacağı tahmin edilir. Alan ayrımı olmayınca üniversite adayı, sıralamasına göre, daha önce hiç düşünmediği, hazır hissetmediği, “ilgi ve yeteneklerime uygun mu?” sorusunu sormadığı bir bölüme kaydını yapabilir.

Sonra? Bu yazının asıl konusu: Bu, sonrasındır?

Bu yazıda amaç, eğitim sistemimizin kurgusundan kaynaklı olarak “kararsızları” nasıl ürettiğini, tarihsel bir bakış açısıyla açıklamaktır. Bu yazıdaki, eğitim sisteminin “kararsızları”na ilişkin sayısal veriler, YÖK’ün açıkladığı son dört yılın istatistiklerden elde edilmiştir.

### Kararsızlığın Üretimi

Ortaöğretim öğrencisi kendine uygun “ders grubu seçse” de bir tanıma sonucu “alan/bölüm” tanımlaması olmadığından, kararsızlık devam edecektir. Genel anlamda öğrencinin kararı, üniversite sınavı sonucundaki sıralamaya kadar belirsizliğini koruyacaktır. Sonra? Sonra, üniversite sınavı sonucunda elde ettiği sıralamaya göre bir karara varacaktır. Ama o karar da bir karar olmayacaktır. YÖK’ün istatistiklerine göre,

bir yüksek öğretime kaydını yaptırmış ya da bir yüksek öğretimi bitirmiş gençlerin dörtte biri (1/4) bölüm değiştirmek amacıyla yeniden üniversite sınavlarına girmektedirler.

İşte burada eğitim sistemi, gelişim süreci içinde ve bilinen karar aşamalarında, öğrenciye tanıma ve yöneltme odaklı hizmet sunmadığından, “kararsızlar” üretmektedir.

Eğitim sistemimizin zaten “tanıma” yerine “sınav odaklı” kurgulanmış olması, buna bir de sürekli ve “köklü(!)” yönetmelik - mevzuat değişiklikleri de eklenince, sistemin bir “kararsızlar” ordusu üretmesi kaçınılmazdır.

Eğitimde sürekli bir “köklü!” değişiklikler. Bir üst öğretim kurumuna geçişlerin nasıl yapılacağına dair kararın bir türlü verilememesi. Bir öğretim kurumuna başlayan öğrencinin, başladığı sistemle mezun olamaması. Devasa bir yapıya sahip eğitim kurumunun, dönüp dolaşık “sınav odaklı” bir seçme sistemini öğrencilere dayatması. Kurslar, etütler, deneme sınavları ile internet (tablet-bilgisayar) oyunları arasına sıkışmaktan “kim” olduğu üzerine düşünemeyen zamane çocukları... “kim” oldukları ve ne istedikleri değil, tek anlam ve hedefin sınavlardaki sıralamalar olması. Üniversitede hangi bölümü (mesleği) tercih edeceğine kararını vermek için, üniversite sınavı sonucundaki “sıralamasını” bekleyen gençler. Bir yüksek öğretim programına yerleştikten sonra bile, hâlâ kararını vermemiş, yatay geçiş yoluyla bölüm değiştirmeye çalışanlar ya da tekrar tekrar üniversite sınavına girip bölümünü değiştirme çabası içinde olan üniversiteliler.

Eğitim sistemi ağırlıklı olarak tanıma sistemi üzerine şekillendirilmediği zaman, bireylerin “ben kimim, neleri başarabilirim, yeteneklerim nedir, neler yapabilirim, ne istiyorum” gibi kendilerini tanımaya yönelik sorulara isabetli cevap bulmaları zorlaşmaktadır. “Kritik karar” dönemlerinde kendilerini tanıma konusunda sorun yaşayan gençlerin “kritik karar” süreçleri uzamakta, geniş bir zamana yayılmaktadır. Bu da hem birey hem de ülke açısından maddi ve manevi kayıplara neden olmaktadır. Oysa “tanıma” odaklı eğitim kurgusunun tarihi oldukça eskidir.

## Tanımanın Tarihçesi

İnsanlara karar sürecinde yardım etmenin tarihi sanayi devrimine kadar uzanmaktadır. 18. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte köyden kente hızlı bir göç başlamıştır. Göç ile birlikte hem kalifiye olmamak hem de kent yaşantısına uyum sağlayamamak, beraberinde biri ekonomik değeri ise sosyal uyum sorununu ortaya çıkartmıştır. Burada ekonomik sorundan kasıt, kalifiye işçinin olmayışı nedeniyle üretimin istenilen düzeyde sağlanamamasıdır. Yani bir bakıma mesleki karar sürecinde bireye yapılan yardım anlayışı, kapitalizmin bir ürünüdür, denilebilir. Amaç üretimi arttırmak olmuştur.

Tarım toplumu, çok fazla ustalaşma gerektirmeyen, iş çeşitliliğinin sınırlı, bu nedenle bireylerin çok da seçme şansının olmadığı bir yaşam sunmaktaydı. Sanayi toplumunda ise meslek çeşitlerinin fazlalığı, bireylerin mesleki seçeneklerini arttırmaktaydı. Bireylerin özelliğiyle yapacakları işe uygunlukları, sanayi devriminin önemli bir problemiydi. Bu nedenle ilk mesleki yardım hizmeti 1895'te okulu bitirmek üzere olan gençlere mesleklerin tanıtımıyla başlanmıştır. Amerika'da Frank Parsons 1908 yılında ilk "mesleki büro"yu kurarak, sanayi devriminin bu ciddi probleminin çözümüne önemli bir adımı atmış oldu. Parsons, mesleki büroya başvuran gençlere "tanıma hizmeti" veriyor, ardından gencin özelliğine, ilgi ve yeteneğine uygun iş ve meslekleri örtüştürmeye çalışıyordu. Bireyi tanıma ve mesleki karar verme hizmetinin, örgün eğitimin bitirilmesinden sonra verilmesinin "geç" olduğu fark edilir. Bireyi tanıma ve karar sürecinde bireye daha "erken" yardım etmenin daha yararlı olacağı anlaşıldı. Böylece mesleki rehberlik hizmetleri, örgün eğitim sisteminin içine dahil edilerek verilmeye başlandı. Eğitim sistemine dahil edilen bu mesleki hizmet, aynı zamanda 'rehberlik ve psikolojik danışma' mesleğinin doğuşuna da kaynaklık etmiştir. Bu günkü psikolojik danışmanlık mesleğinin kökeninde, kapitalizmin daha fazla üretme anlayışının olduğunu söyleyebiliriz.

Okullardaki rehberlik uygulamaları, ABD'de 1914 – 1918 yılları arasında, büyük şehirlerdeki liselerde başlatılmıştır. Başlangıçta "mesleki

rehberlik" olarak başlayan okul rehberlik uygulamalarına, 1900'lü yılların başında "eğitsel rehberlik" de eklenmiştir. Mesleki ve eğitsel rehberlik hizmetleri okullarda hızla yayılmaya başlamıştır (Nazlı, 2016).

1929 dünya ekonomik bunalımı sonucu oluşan psikolojik sorunlar, iş gücü kaybı bireylere test yapmanın ve değerlendirmenin önemini ortaya çıkartmıştır. Ayrıca iş kollarına iş gücünün dengeli dağılımını sağlamak üzere, Minnesota Üniversitesi psikologlarına değişik işlerde çalışan işçilerin niteliklerini, özel yeteneklerini ölçecek testler hazırlanmıştır. Büyük ekonomik bunalım öncesinde "rehberlik" terimi daha sık kullanılırken, ekonomik bunalımdan sonra "psikolojik danışmanlık" terimi kullanılmaya başlanılmıştır (Nazlı, 2016).

Sanayi devriminin üretim sorununa çözüm bulmak amacıyla başlayan, insana uygun iş, işe uygun insanı buluşturma anlayışı, mesleki yardım hizmetini ortaya çıkartmış, bu da giderek okullarda eğitim programlarının öğrenciyi tanımaya yönelik yapılandırılmasıyla sonuçlanmıştır.

Burada tanıma odaklı eğitim sistemini iki açıdan değerlendirmek olasıdır. Birincisi, daha nitelikli bir işgücü piyasasının oluşmasıyla üretilen artı değer ile kapitalist sisteme hizmet etmesidir. İkincisi, birey açısından bakıldığında, tanıma odaklı eğitim sisteminin, bireyde var olan, henüz ortaya çıkmamış gizil gücü (potansiyeli) bulup ortaya çıkartmasıdır. Tanıma yoluyla ortaya çıkarılan bu gizil güç, oluşturulacak uygun eğitim ortamıyla gelişme ve gerçekleşme olanağı bulacaktır. Böylece, tanıma sonucunda sunulan eğitim ortamı, bireyin kendisini gerçekleştirmesine katkı sağlayacaktır.

## 2016 Rio Olimpiyat Oyunları: Tanımak ya da Tanımamak

Dünyada eğitim sistemlerini kabaca ikiye ayırmak mümkündür. Bir yanda bireyi yani öğrenciyi TANIMA; diğer yanda SINAV odaklı sistemler. Eğitim kurumunun amacı, öğrenciyi tüm yönleriyle tanıyıp, onda var olan ya da tespit edilen potansiyeli doğrultusunda gelişeceği eğitim ortamını sunmaktır. Böylece birey kendisinde var olan potansiyelini, eğitim yoluyla en üst düzey-

de geliştirebilme olanağına kavuşmuş olacaktır. Böylece bir yandan birey kendisini gerçekleştirmiş olurken, diğer yandan bilgi ve teknoloji olarak kalkınmış, sanat, spor ve estetik açısından gelişmiş toplumu oluşturacaktır.

2016 Rio Olimpiyat Oyunları'ndaki ülkelerin madalya sıralamaları "tanıma" odaklı eğitimin sonuçlarını yansıttığı şeklinde yorumlanabilir.

	Ülke	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam
1	ABD	46	37	38	121
2	İngiltere	27	23	17	67
3	Çin	26	18	26	70
4	Rusya	19	18	19	56
5	Almanya	17	10	15	42
6	Japonya	12	8	21	41
7	Fransa	10	18	14	42
8	Güney Kore	9	3	9	21
9	İtalya	8	12	8	28
10	Avustralya	8	11	10	29
41	Türkiye	1	3	4	8

Tablo 2. Rio 2016'da altın madalya sıralamasını ilk 10'da tamamlayan ülkeler şöyle (4):

Tablo 2'de görüldüğü gibi, eğitim sistemlerini "tanıma" üzerine kurgulayan ülkeler, bugün gelişmiş, sanayileşmiş, bilgiyi, kültürü, sanatı üreten ülkeler olarak anılmaktadır.

### Kararsızlar

Bir sistem olarak bireyin kendini "tanıma" sorununu, üniversite sınavlarına başvuru yapan adayların özelliklerinde karşımıza çıkmaktadır. Üniversite giriş sınavlarıyla ilgili YÖK'ün (3) açıkladığı istatistikler incelendiğinde, bir yüksek öğrenimi bitirmiş ya da bir yüksek öğrenime yerleşmiş azımsanamayacak sayıda gençlerin tekrar üniversite sınavlarına girdikleri görülmektedir. YÖK'ün açıkladığı istatistiklere göre;

Son dört yılda üniversite sınavlarına başvuran, son sınıf düzeyinde, mezun daha önce yerleşmemiş, bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş ve daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleş-

miş adayların verileri Tablo 3'te verilmiştir (3).

Üniversite Sınavına Başvuranların Adaylık Durumları	2017	2018	2019	2020
Son sınıf Düzeyinde	960.410	954.353	983.701	894.187
Mezun daha önce yerleşmemiş	588.338	751.157	872.132	963.240
Bir Yükseköğretim kurumunu bitirmiş	193.715	191.644	205.633	194.600
Daha önce yerleşmiş	523.390	484.258	456.565	335.347
<b>TOPLAM</b>	<b>2.265.843</b>	<b>2.381.412</b>	<b>2.518.031</b>	<b>2.387.374</b>

Tablo 3. Son dört yılda üniversite sınavına başvurmuş adayların adaylık durumları

Tablo 3 incelendiğinde 2017 yılında üniversite sınavına toplamda 2.265.843 aday başvuru yapmıştır. Adayların 1.548.748'inin son sınıf düzeyinde ya da mezun olmuş ve daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmemiştir. Buna karşın toplam 717.095 adayın ise daha önce bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş ya da daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmiş olduğu görülmektedir.

2018 yılında üniversite sınavına toplamda 2.381.412 aday başvuru yapmıştır. Adayların 1.705.510'unun son sınıf düzeyinde ya da mezun olmuş ve daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmemiştir. Buna karşın toplam 675.902 adayın ise daha önce bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş ya da daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmiş olduğu görülmektedir.

2019 yılında üniversite sınavına toplamda 2.518.031 aday başvuru yapmıştır. Adayların 1.855.833'ünün son sınıf düzeyinde ya da mezun olmuş ve daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmemiştir. Buna karşın toplam 662.198 adayın ise daha önce bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş ya da daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmiş olduğu görülmektedir.

2020 yılında üniversite sınavına toplamda 2.387.374 aday başvuru yapmıştır. Adayların 1.857.427'sinin son sınıf düzeyinde ya da mezun olmuş ve daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmemiştir. Buna karşın toplam 529.947 adayın ise daha önce bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş ya da daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmiş olduğu görülmektedir.

Bunun yanı sıra yatay geçiş yoluyla kaç üniversite öğrencisinin bölüm değiştirdiğine ilişkin sayısal verilere ulaşılamamıştır.

Kısaca söylemek gerekirse ülkemizde üniversite sınavlarına giren yaklaşık her dört adaydan biri ya daha önce bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş ya da daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmiş adaylardan oluşmaktadır. Bu tablo, daha önce bir yükseköğretim kurumundan mezun olmuş ya da daha önce bir yükseköğretim kurumuna yerleşmiş üniversite sınavına başvuran her dört adaydan birinin mezun olduğu alandan ya da okumakta olduğu bölümden memnun olmadığını ve kararsızlığın devam ettiğini göstermektedir. Bu sorunun temelinde ise eğitim sisteminin bireyi “tanıma” ve “yönlendirme” üzerine kurgulanmadığından kaynaklandığı yorumu yapılabilir.

YÖK’ün verilerinden yola çıkarak yaptığımız bu yorumu, Özgüven’in 2001 yılında yaptığı bir araştırma da desteklemektedir. Özgüven bu araştırmasında, üniversite öğrencilerinin okumakta oldukları bölümlerin “ilgilerine” ne derece uygun olup olmadığını araştırmıştır.

*Bugün üniversitelerin belirli bir akademik programa girmiş ve okumakta olan öğrenciler arasında, ilgilerine uygun bir programa girememiş olanların sayısının oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu durum, yapılan birtakım araştırmalarda, öğrencilerin lise sonrasında istedikleri programlara yerleşme konusunda olumsuz tablolarla karşılaştıkları ortaya çıkarmaktadır. İstedikleri programla ilişkisi olmayan alanlarda eğitim alan çok yüksek oranlarda öğrencinin üniversitelerde bulunması, mesleki gelişimin hem birey hem de ülke gelişimi açısından önemli sıkıntılara neden olabileceği, bilinen sınırlılıklar arasındaki yerini hala korumaktadır. Örneğin, 2001 yılında Özgüven’in yaptığı araştırmalarda üniversiteye giren öğrencilerin %38’i liseyi bitirdikleri zaman istedikleri branşa, %29’u istediğine yakın bir programa, %33’ü ise istediği ile hiç ilişkisi olmayan bir branşa girmiş olduklarını ifade etmişlerdir. Üniversiteye girenlerin yaklaşık % 17’si girdiği programı değiştirmek için yeniden, üniversiteye giriş sınavına girmek ve bunların ancak % 27’si programını değiştirebilmektedir (Özgüven, 2001).*

Araştırmada üniversite öğrencilerinin %33’ü (bu yaklaşık üçte biri demektir) “istediğiyle hiç ilgisi olmayan” bir bölümde okumaktadır. Bu öğrenciler yeniden sınava girmektedirler. Eğitim sistemimiz “kararsızlar” üretmeye devam etmektedir.

## Sonuç

Bir ülkenin gelişmesi – kalkınması, o ülkenin ne yeraltı zenginliklerine ne de çok verimli topraklarına bağlıdır. Bir ülkenin gelişmesi ve kalkınması ancak bilgiyi üretebilen insan ile mümkündür. İnsan, bilgiyi oradan da teknolojiyi üretir. Teknoloji de yer altı ve yer üstü kaynaklarının değerlendirilmesini, dolayısıyla üretimi sağlar. Gelişme ve kalkınma sadece maddi zenginleşme demek değildir. Aynı zamanda o ülkenin vatandaşlarının sanat ve estetik ruhunun gelişmesi maddi gelişmeyi tamamlayan bir unsurdur. Maddi zenginlik ile sanat ve estetik zenginliği o ülke insanlarının huzurunun ön koşuludur.

Tüm bunlar ise ülke insanında var olan yetenek, ilgi ve zihinsel potansiyelin ortaya çıkartılıp, uygun eğitim olanakları sunularak yetiştirilmesiyle mümkündür.

Genel anlamda bireyi “tanıma odaklı” eğitim sistemi, ülke insanının var olan potansiyelini en iyi, verimli ve üretken hale getirerek, ülkenin kalkınmasına ve gelişmesine hizmet etmelidir.

## KAYNAKÇA

- 1.Nazlı, S. (2016) Kapsamlı Gelişimsel Rehberlik Programı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- 2.Özgüven, İ.E. (2001) Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Ankara: PDREM Yayınları.
- 3.<https://istatistik.yok.gov.tr/> (erişim: 15.12.2020)
- 4.<https://tr.beinsports.com/haber/iste-madalya-siralamasi> (erişim: 10.12.2020)
- 5.MEB, (1995). Orta Öğretim Kurumları Sınıf Geçme Yönetmeliği, 08 Aralık 1995, Resmî Gazete, Sayı: 22395
- 6.MEB, (2004). Orta Öğretim Kurumları Sınıf Geçme Yönetmeliği, 04 Eylül 2010, Resmî Gazete, Sayı: 25664
- 7.MEB, (2010). Orta Öğretim Kurumları Sınıf Geçme Yönetmeliği, 04 Eylül 2010, Resmî Gazete, Sayı: 27692
- 8.MEB, (2020). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 02 Eylül 2020, Resmî Gazete: 31232
- 9.<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=109190026> (erişim: 15.12.2020)

# Homo Sapiens'ten Homo Digitalis'e Uzaktan Eğitim<sup>1</sup>

Ayhan DİREK<sup>2</sup>

COVID-19 (Corona Virus Disease-19) adı verilen ölümcül virüsün küresel çapta “en yüksek düzeyde” bulaş riski taşıdığına DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından duyurulmasından bu yana yaklaşık 9 ay geçti. Ülkemizde ise Sağlık Bakanlığı'nın duyurduğu ilk vaka bilgisi 11 Mart 2020'de kamuoyuyla paylaşıldı. İnsanlık tarihinde büyük bulaşlarla karşılaştırıldığında yayılma hızı ve yarattığı sosyal, kültürel, ekonomik, biyolojik etkileri açısından öngörülemez boyutta gerçekleşmesinin ardında hiç kuşkusuz neo-liberalizmin pembe tablolarla ve büyük anlatılarla sunduğu küreselleşme yatmaktadır. Daha önceki büyük bulaşlar aşamalı olarak değişik bölgelerde etkili olmuş, deneyimleme sürecinde olduğumuz COVID-19 virüsü gibi kısa zaman dilimi içinde, eş anlı olarak büyük bir coğrafyayı etkisi altına almamıştır. Virüsün yayılma ve etkileri konusunda gelişen iletişim teknolojileriyle artan haberdar olma düzeyi virüsün yarattığı sosyo-psikolojik etkiyi doğrusal olarak artırmıştır. Biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olan insanın yarattığı uygarlık önceden kestirilmemiş bir sarsıntı yaşamıştır. Bu nedenle biyolojik olanın toplumsalı bu derece etkilemesini net bir biçimde gözlemliyoruz. Yaşadığımız kriz açık olarak üç biçimde kendini göstermiştir: (1) Belirsizlik (risk) algısı, (2) sistemlere duyulan güvensizlik, (3) sınıfsal eşitsizliklerin görünürlüğünün artması.

Her toplumu ayakta tutan sistemler vardır. Bu sistemlerin en başında adalet ve güven sistemleri gelmektedir. Herkese eşit mesafede konumla-

<sup>1</sup> Homo Digitalis kavramı Yönetim Bilim Uzm. Uğur Türe'nin medyagunlugu.com'da “Bizim Reformu Paket Yapın, Evde Yiyeceğiz” adlı yazısından alınmıştır.

<sup>2</sup> Öğretmen, Dr. Sosyolog, ayhandirek@gmail.com

nan güven düzenleyici üst güç olarak kamunun topluma gereksinim duyduğu güveni sağlaması gerekmektedir. Güven duyulmayan kamu gücü kendini diğer aygıtlarla, baskı gücüyle gösterme çabasına girmektedir. Devleti devlet yapan ana bileşen yurttaşların kendisine duydukları güvenidir.

Gerek Çin'in küresel kapitalizmin üretim üssüne dönüşmesiyle ucuz emek ve ucuz hammaddeyle üretilen ürünlerin dünya pazarlarına sevk, gerekse ülkeler arası ulaşımın kolaylaşması ve iletişimin eskiye göre daha yaygın sağlanması, finansal kapitalizmin en önemli kolaylaştırıcısı olan akışkan modernite; hastalıkları, kötülükleri, beğenileri, kültürleri olduğu gibi bilgiyi de akışkanlaştırmıştır. Araçsallaşan bilimin, küresel kapitalizmin güdümündeki tıbbi gelişmelerin bir virüs karşısında adeta çaresiz kalması ve kutlanan neo-liberalizmin küreselleşme cennetine vuslat özlemiyle yanıp tutuşan kapitalist dinin ritüellerinden – ne olursa olsun kâr- ödün vermeye yanaşmamasıyla COVID-19 kendine daha rahat yayılma ve yaygınlaşma olanağı bulmuştur.

COVID-19, sistemin zayıf noktalarını gösterecek, yoksulluğu derinleştirmek suretiyle sınıfsal çelişkileri artırarak tüm dünyaya kral çıplak diyerek insanlığı böylece tıbbi bir sınavın yanında ahlaki bir sınava davet etmektedir. Ülkelerin, yönetimlerin, şirketlerin nerede pozisyon aldıklarını ahlaki olarak göstermiştir. Kimi ülkeler sıkı önlemler geliştirirken kimi, ülkelere ise ekonomiyi öne çıkararak daha gevşek önlemler yönelmiştir. Bazı ülkeler de yine arkalarına araçsal tıbbın kendilerine sunduğu bilgileri dayanak yaparak “sürü bağımsızlığı” adı verilen Dadaloğlu'cu<sup>3</sup> yaklaşımla milyonlarca insanı hastalıkla baş başa bırakmıştır. Küresel bulaş toplumsal yaşamımızda iş yapma biçimlerinden, selamlaşmalarımıza, insan iş ilişkilerine, yeni iş alanlarına, öğrenme ortamlarına kadar birçok alanda değişiklik yarattı. Yeni mesleklerin doğmasına ve cari mesleklerin yok olmasına neden oldu. Bulaşın yarattığı her değişiklik toplumsal alanda yeni travmalara yol açtı. Eğitim alanında da önemli değişikliklere bu dönemde tanık olundu. 153

<sup>3</sup> Ölen ölü, kalan sağlar bizimidir.

ülkede eğitim sistemleri kapatıldı. Kimi ülkelerde zaman zaman açılrsa da bulaşın tekrar zirve yapmasıyla okullara tekrar ara verildi. Toplumunu ilgilendiren sağlık eksenli kararlar alınırken ekonomik yaşam ön planda tutuldu.

Neo-liberal iktisadın sınıf mücadelelerinin kazanımlarını birer birer geri almasıyla kurguladığı vahşi sömürü sistemleriyle ye güvencesizleştirilen ve çalışmak zorunda olan kesimler virüse karşı daha savunmasız halde günlük yaşamlarına devam etmektedirler. Sağlık Bakanlığı'nın "Hayat Eve Sığar" kampanyalarından haberdar oldukları halde geçimlerini sağlamak zorunda olmaları nedeniyle hayatlarını eve sığdıramayan milyonlarca az gelirli insan her gün toplu taşıma araçlarıyla mobilize olarak yine toplu olarak çalıştıkları aynı zamanda sağlıklı iş yerlerinde ucuz emeğin öznesi olmaya devam ettiler. Prekarite ya da prekarya adı verilen güvencesizler için ülke ucuz ve güvencesiz emek cenneti iken bulaşı evinde karşılamak orta ve üst sınıflara tabi olanların yaşayabileceği bir lüks olmaktan geçmektedir. Günü birlik çalışmak zorunda olan prekaryanın ve dar gelirli kesimin çocukları da doğal olarak eğitime erişim olanaklarını kamunun sağladığı ortamlarda karşılamaktadır. Kısıtlı bir gelire sahip prekaryanın küresel enformasyon ağına katılım katsayısı satın alabildiği kontör sayısı ile doğru orantılıdır.

Kalabalık ailelerde aynı anda internete bağlanmak zorunda kalan birden fazla öğrenci için uygun erişim araçlarının tablet, bilgisayar, cep telefonu eksikliği en sık karşılaşılan sorunlardan biri olmuştur. Öğrencilerin daha sık kullanmak zorunda kaldıkları cep telefonu ekranlarının yetersiz boyutları nedeniyle öğretmenlerin paylaşımlarının net görülmemesine neden olmuş, birçok öğrencinin göz sağlıklarını kaybedebilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca evinde çıktı alabileceği yazıcı bulunmayan öğrencilere sayfalarca ev ödevi verilmesi, bazı öğretmenlerin yaşanan toplumsal gerçekliği tam olarak algılayamadıklarını veya hedef kitlelerinin farklılaştığına işaret etmektedir.

Hayatı eve sığdırma süreci kitap okuma, kendini geliştirme, öz disiplin kazanma, online çalışma

gibi olanaklar sağladığı gibi ebeveynleri çalışan çocuklara kardeşine bakma, ev işleri gibi sorumluluklar yüklemiştir. Eşitsizlikleri açığa çıkaran COVID-19 bulaşı heterojen veli profilini de açığa çıkararak, toplumsal dokuyu daha görünür hale getirmiştir. Kimi veliler çocuğuna kontör almakta zorlanırken kimileri de bulaş ortamında dahi çocuklarının eksilikleri telafi etmek, benzerlerinden bir adım daha öne çıkabilmek adına özel dersler olarak hazırlanmaya öncelik vermiştir.

1980'lerden bu yana sistemli olarak çökertilen eğitim politikamız – 1980 öncesinde yetkin politikalar olduğu iddia edilememekle birlikte iki dönem arasında kıyas amaçlanmıştır.- dünyaya yabancı, analitik düşünemeyen, analitik zekâdan uzak yığınlar yetiştirmektedir. Ötekinin derdiyle hemhâl olmayan, rekabetçi bir ortama sürüklenen gençler neo-liberal iktisadın en önemli öğretisi olan bireyselleşmeyle zehirlenmekte ve "gemisini kurtaran kaptan" olma rüyasını yaşamaktadırlar. Sineması, sporu, kültür dünyası, akademisi, okulu, sınav sistemleriyle bireyselleşmenin, rekabetin önu açılmıştır. Öğrenci yanında oturan diğer öğrenciyi arkadaş olarak değil rakibi olarak değerlendirdiğinde her toplumda olması gereken sosyalleşme yanlış zemin üzerine gerçekleşmektedir. Ötekinin başarısızlığından –başarısızlık salt bireyin zekâ düzeyinden kaynaklanmamakta, sağlanan maddi koşullar da başarısızlığa neden olmaktadır.- nermalanan bir kesim yaratılmıştır. Ayrıcalıklı kesimin kendilerinden beklenen, arzulananan başarıyı gerçekleştirememesi, çıktılarının beklentileri karşılayamaması eğitimde nitelik sorununu sürekli gündemde tutmaktadır. Kamusal eğitim, özel alanın yarattığı bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, fırsat ve imkân eşitliğini sağlamak için üzerine düşen görevi yerine getirmemekte, kendisine verilen bu ev ödevini uzun süredir yapmamaktadır. Eğitime erişimde eşitsizliklerin bir biçimde giderildiğini varsaysak dâhi yapılan etkinliklerin uzaktan eğitim olup olmadığı tartışılmaktadır.

Bulaşın duyurulmasından alınan önlemlere kadar birçok konuda devlet aygıtına duyulan gü-

vensizlik her geçen gün artmaktadır Milli Eğitim Bakanlığının LGS sınavlarında öğrencilerin tüm müfredattan sorumlu olacaklarını açıklaması eşitsizliğin yasallaştırılması anlamı taşımaktadır. Bir yandan eğitime erişimi olanakları eşit olmayan öğrenciler ile eğitime erişenler arasında eşitsizlikler var iken bir başka eşitsizlik de özel okullar, kurslar ve özel ders alanlar arasında gerçekleşmektedir. Bu anlayış eğitimin ticarileşmesine, bilginin metalaşmasına hizmet etmektedir. Uygulanacak sınavın eşitsizliği derinleştireceğinin hesaplanmadığını var saymak oldukça romantik bir tutum olacaktır. Süreç odaklılık yerine sonuç odaklı tasarlanan eğitim sistemlerinin eşitsizliği derinleştirdiğini, başarısız olduğunu ve eğitim yöneticilerinin kendi başarısızlıklarını “ders çalışmayan” öğrenciye yüklemek için reflekslerini hazır tuttıkları görülmektedir. Eşitsizliği artıran merdiven altı kurs ve özel derslerin önlenmesi için önlemler alınması veya bakanlık kararı gözden geçirilerek sınavda öğrencilerin sorumlu tutulacağı müfredatın yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Neo-liberal eğitim politikalarıyla üzerinde kamusal bir görev olan eğitimi özelleştirme amacıyla yüzleşmeden ve insanı yalnızlaştıran, ben-merkezci yapan eğitim politikaları mahkûm edilmeden kalıcı çözümler üretilmesi oldukça güç görünmektedir. Bu yüzleşme sosyal devletin yeniden yaratılmasıyla yakından ilgilidir. Bulaş sürecinde özel ve kamu okulları arasındaki eşitsizlikler, farklar ve dezavantajlılık artmakta ve var olan eğitim ve öğretim içerikleri yetersiz tasarımlarla yaygınlaştırılmaktadır. Eğitim felsefesinden yoksun piyasanın belirlediği eğitim politikalarının öğretmenliği yalnızca teknik boyutta bir meslek düzeyinde indirgemesinin, öğretmeni ders anlatıcı, ders anlatma memuru olmaktan öteye taşıyamadığı ve yabancılaşmayı doğurduğu görülmektedir.

Merkeziyetçi eğitim sisteminin karar alma mekanizmaları da merkezileşme özelliği taşıdığından eğitim politikaları geliştirmede esnek davranılarak yerelin stratejiler gerçekleştirilmesi sağlanamamaktadır. Eğitim yöneticilerinin belirsizliği yönetme becerisi anlamında yetersiz

kaldıkları –hatta Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk’un Haziran başına açıkladığı hibrit eğitim modelini anlamadıkları ya da geç algıladıkları görülmektedir. Uygulamalı bilimlerin konusu olan her disiplinin ahlâkı, felsefeyi, sosyal bilimlerini dışlayarak, aynı zamanda teknik uzmanlaşmaya ağırlık vererek yabancılaşmayı doğurduğu göze çarpmaktadır. Yalnızca teknik bilgilere ve açıklamalara boğulmak bulaşın ahlâki boyutunun örtülmesine, gözden kaçırılmasına neden olmaktadır.

COVID-19 bulaşının eğitim boyutunda etkilenen grupları incelendiğinde; öğrenciler, öğretmenler, veliler, okul yöneticileri başta olmak üzere taşımacılıktan kantine işletmecilerine, kırtasiye sektörüne, hizmetlilere kadar birçok sektörün olumsuz etkilendiğini görülmektedir. Eğitimin en önemli paydaşı olan öğrencilerimizin büyük çoğunluğu eğitime erişebilse de ellerindeki erişim araçlarının uygunluğu tartışmalıdır. Öğrencilerimizin büyük çoğunluğu uzaktan eğitim programlarına en fazla cep telefonu ile bağlanmaktadır. İkinci sırada tablet ve bilgisayar gelmektedir. Öğrencilerimiz uzun süre ekran başında tutulmakta, görme bozuklukları, obezite ve ortopedik rahatsızlıklar başta olmak üzere hastalıklara davetiye çıkarılmaktadır. Anlamsız bir şekilde örgün eğitimdeki ders programları copy paste edilmekte, ders ve ders saati sayısında sınırlama getirilmemektedir. Ders ve ders saat sayısının azaltılmamasının hangi pedagojik gerekçeyle alınmış bir karar dayandığı meçhuldür.

Uzaktan eğitimin amacı öğrenciyi ekran başında tutmak, ekran başında oturmaya zorlamak, itaate zorlamak olmamalı; güvenli bir ortamda olduğunu hissettirerek öğrenmekten ve bir arada olmaktan keyif alan bireyler yetiştirmek olmalıdır. Uzaktan eğitimin bir tasarım süreci olduğu unutulmadan eğitim materyalleri, içerikleri, ölçme ve değerlendirme olmadan yaşanan sürecin uzaktan eğitim değil uzaktan ders anlatma yöntemi olduğu unutulmamalıdır.

Velilerimiz bulaşın başından bu yana fragman düzeyinde bilgilendirmelerle sağlanamaya çalışılan oryantasyon yeterli olmamıştır. Velilerimiz çocuklarının eğitim süreci hakkında edinilen



bilgilerin belirsizliği karşısında sisteme büyük ölçüde güvenlerini yitmişlerdir.

Öğretmenler açısından ise özetlemek gerekirse çok uzak oldukları uzaktan eğitim süreci hakkında bilgilenme ve eksiklerini büyük ölçüde birbirlerinden öğrenerek giderme yoluna gitmiştir. Yaşanan süreç mesleki gelişimin ve hizmet içi eğitimin önemi bir kez daha göstermektedir. Çok şey yapan/yapmaya çalışan öğretmenlerle bulaşın arkasına sığınarak pek bir şey yapmayan öğretmenlerin mesleki etik, adanmışlık açısından öğretmen yetiştirme politikalarının savrukluğunu gözler önüne sermiştir. Hibrit eğitim, modüler eğitim, araştırmayı teşvik eden öğretme yöntem ve teknikleri, proje çalışmaları, küme çalışması (işbirlikçi eğitim) gibi anlayışlar geliştirilmeli, öğretmenlere uygulamalı olarak aktarılmalıdır.

Bakanlığın izlenecek uzaktan eğitim programları ile ilgili yaşadığı belirsizlik bulaşın başında güvensizlik yaratmıştır. EBA (Eğitim Bilişim Ağı), Zoom, Google, YouTube vb. gibi eğitime erişim programları hizmet sunarken birtakım gerekçeler ileri sürülerek Zoom'un önce yasaklanması, ardından EBA'nın Zoom üzerinden erişim sağlaması, EBA'nın aşırı bağlantı yükünü karşılayamaması, EBA üzerinden sunulan ders programlarının içerik, tasarım ve sunuş yönünden sıkça tartışılmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun yaşanan süreçte kendilerini yetiştirerek öğrencilerine ulaşmaya çabalamaları değerlidir. Öğretmenler ve öğrencilerin eğitime erişim araçlarını edinmelerinde - bilgisayar, cep telefonu, tablet – en azından vergi indiriminin sağlanması beklenirken bu beklentinin karşılanmaması krizlere yaklaşımın yüzeyselliğini bir kez daha göstermiştir. Öğretmenler açısından yaşanan en büyük mağduriyet ise özel okullarda çalışan öğretmenlerin –beyaz yakalı prekarya- yaşadıkları sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda liyakatle ilişkili olmakla üzere risk almayan, rica ve arz arasında yaşamakla mükellef okul yöneticileri çözümü kendi derdine düşmüş olan üst makamlardan beklemişlerdir. Bu süreçte özel okullar ise esnek politikalarıyla uzaktan eğitim yapan programları lisanslayarak

öğrencileriyle en azından iletişim kurmayı başarmışlardır. Deneyimlenen süreçlerde görüldü ki süreci en iyi yönetenler hızlı ve esnek karar alma sistemlerine sahip olan kurumlar olmuştur. Belirsizlik (risk) yönetimi konusunda yeterli donanıma sahip olmayan eğitim yöneticilerinin eğitimi ve liyakat konusu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bakanlık atadığı eğitim yöneticilerini acilen eğitim yönetimi kurslarına tabi tutmalı ve eğitim yöneticilerinin seçimi, atanmaları ve yetiştirilmeleri konusunda önlemler almalıdır. Belirsizlik ve olumsuzluklarla baş etme becerilerini geliştirecek eğitimler tasarlanmalıdır.

Okulların açılmasıyla birlikte yüz yüze eğitim okulun kapısını açmak, zilin çalması olarak algılanmamalı, ciddi oryantasyon programları yapılmalı, takım çalışmaları, proje odaklı çalışmalar teşvik edilmeli, işbirliğine dayalı, yaratıcı problem çözme becerisi, akran öğretimi –en fazla yararlananlar öğretmen rolünü oynayanlar olacaktır- öğrencilerin sosyalleşmesi amaçlanmalıdır. Eğitimin amacı her öğrenciyi kendi zirvesine çıkarmak, kendini gerçekleştirmesini sağlamak olmalıdır. Okullar eğitim programlarını değişen yaşamsal koşullara çocukların uyumunu kolaylaştırmak ve bu süreci en sağlıklı şekilde atlatmalarını sağlamak için yeniden adaletli bir biçimde düzenlemelidirler. Uzaktan eğitimin bir tasarım süreci olduğu unutulmadan eğitim materyalleri, içerikleri, ölçme ve değerlendirme yaklaşımları geliştirilmelidir.

Hiç kuşkusuz sendikaların öncelikli işlevi üyelerinin sosyal, kültürel, ekonomik kazanımlarını korumak, geliştirmek olduğunun kabulüyle birlikte eğitim sendikaları sürecin sıkıntılarını duyurmada öğrencilerin yaşadığı pedagojik sorunlardan önce öğretmenlerin ek ders vs. gibi sorunlarının kamuoyunda dile getirilmesi öğretmenlerin mesleklerine yabancılaşması kadar saygınlıklarını tartışılır hale getirdiği düşünülmektedir. Eğitim sendikalarının da eğitime yönelik çözüm üretmek ve ürettikleri çözümleri kamuoyuyla paylaşarak süreçte var olduklarını hissettirmeleri olumlu olacaktır. Sürekli olumsuzlukların dile getirildiği, basın açıklamaları ile geçirtilen irade beyanlarının hep eksik kalacağı

düşünülmektedir. Toplumda kurulması gereken güven sistemlerine aykırı olarak MEB kendine bağlı öğretmenlerin haftada bir okula gelmelerini emrederek – zümre toplantıları adı altında- denetimli serbestlik benzeri bir uygulamayı yaşama geçirerek çalışanlarına duyduğu güveni! göstermiştir.

Uzaktan eğitimi henüz deneyimleme aşamasında iken kendimiz çok başarılı addetmemiz ileri öğrenmelerimizi engelleyebilecektir. Kuşkusuz zaman geçtikçe ve deneyimlerimiz farklılaştıkça kazanımlarımız bize önümüzü daha net gösterebilecektir. Kriz bize insanlığın yararına bir eğitim felsefesinin yaşama geçirilmesini, öğretim programlarının yetersizliğini vb., öğretmen yetiştirilmesi, yönetici seçimi, liyakat gibi bazıları önceden dillendirilen sorunların yanında yeni sorunları – zayıf yanlarımızı - göstermesi açısından neo-liberal retorikle fırsatlar da sunmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinin en önemli kazanımlarından biri sınav odaklı sistemimizi yeniden gözden geçirmek olacaktır. Sınav odaklı ölçme değerlendirmeye dayalı sistemi eleştiren ve en kısa zamanda sınav sistemini kaldıracağını açıklayarak kamuoyuna umut dağıtan Sayın Bakanımızın söylediklerini gerçekleştirmesi için eline geçmiş büyük bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Ergen Homo Sapiens'lere bilgisayar, tablet ve cep telefonu ile zaman geçirmemesini pedagojik, sosyolojik hatta nörolojik gerekçelerini onlarca kitap, dergi, makale ile açıklayan kurumsal eğitim aklı, kriz koşullarında yetiştirmeye karar verdiği Homo Digitalis'i ekrana bağlamak için formüller üretmektedir. Devam eden kriz ve ileride çıkabilecek olası krizlerin yaratacağı belirsizliklere yönelik farklı senaryolar ve tasarımlar, ayrıntılı hazırlanmış stratejik planlamaların eğitim yöneticilerinin alet çantasında bulundurulması gerektiği çok açık görülmektedir. Son söz olarak söylemek gerekirse, COVID-19 küreselleşmenin fiyakasını bozmakla kalmamış, birçok yaşam deneyiminin, alışkanlıklarımızın da değiştirmeye devam etmektedir.